

PIOTR RUCIŃSKI
Uniwersytet Wrocławski

Początki aktywności publicznej polityka Narodowej Demokracji Jana Emanuela Rozwadowskiego w Galicji w latach 1901–1909

Jan Emanuel Jordan-Rozwadowski (1872–1935) był związany z obozem Narodowej Demokracji przez ponad 30 lat. Karierę polityczną rozpoczął w pierwszych latach XX w., kiedy w Galicji zaczęto tworzyć jawną organizację endecji — Stronnictwo Demokratyczno-Narodowe. Od czasu gdy w 1905 r. wszedł do władz tej partii oraz stał się członkiem tajnej Ligi Narodowej, Rozwadowski nieprzerwanie przez trzy dekady odgrywał istotną, a niekiedy wybitną rolę w obozie Narodowej Demokracji. Za szczyt kariery polityka uchodzi okres I wojny światowej, kiedy to zaangażował się w działalność Centralnej Agencji Polskiej w Lozannie i Komitetu Narodowego Polskiego w Paryżu, oraz pierwsze miesiące po jej zakończeniu, gdy jako członek KNP i delegat odrodzonej Polski brał udział w konferencji paryskiej. Częściom tego właśnie okresu poświęcono jedyne jak dotąd pogłębione, zogniskowane na biografii Rozwadowskiego, ujęcia badawcze — artykuły Haliny Florkowskiej-Frančič i Bronisława Pasierba¹. Nieeksplorowane przez historiografię są natomiast — nie mniej interesujące — fazy kariery polityka: działalność polityczna w II Rzeczypospolitej oraz aktywność publiczna w Galicji przed wybuchem I wojny światowej.

Prezentowany dalej dokument to notatka pamiętnikowa Jana Rozwadowskiego, datowana na 10 października 1909 r. Jej treść stanowią lapidarnie ujęte wspomnienia z lat 1901–1909, w których stosunkowo młody (w 1901 r. miał 29 lat) polityk rozwijał karierę działacza politycznego i społecznego w zabo-

---

¹ H. Florkowska-Frančič, *Amerykańska Misja Jana Rozwadowskiego (Jordana) w 1916 r.*, „Przegląd Polonijny” 2001, z. 3, s. 5–18; B. Pasierb, *Jan Rozwadowski »Jordan« i jego polityczne »Wskazania«*, „Sobótka” 1996, nr 1–3, s. 262–269.

rze austriackim. Wspomnienia zorganizowane są w układzie problemowym, a wtórnie — w ramach kolejnych tematycznych segmentów — w porządku chronologicznym. Tekst miał stanowić wprowadzenie do dziennika, pisanego z „uwzględnieniem przeważnym rozwoju życia publicznego, odnoszących się doń zdarzeń, zdań, spostrzeżeń”² a pominięciem refleksji i uwag o charakterze osobistym. Trudno powiedzieć, czy plan konsekwentnego prowadzenia diariusza działalności politycznej i społecznej udało się w tym okresie życia Rozwadowskiemu urzeczywistnić. W pochodzącym z 1931 r. liście do Zygmunta Wojciechowskiego (gromadzącego wówczas wspomnienia członków nieistniejącej już Ligi Narodowej), w odpowiedzi na pytania o posiadane dokumenty do dziejów Narodowej Demokracji, pisał on: „Dawniejsze moje notesy zostały podczas wojny spalone wraz z resztą moich papierów w zburzonym przez artylerię moim domu wiejskim w Hładkach”³. W notatce pamiętnikowej jej autor wspomina o dzienniku prowadzonym do stycznia 1896 r. — w zbiorach Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich diariusza tego brakuje. Być może zatem, obok innych materiałów, uległ on zniszczeniu podczas Wielkiej Wojny.

W jednostce, zawierającej notatkę pamiętnikową, znajdują się również:

- zapis czynności polityka z 6–9 października 1908 r.;
- codzienne, datowane notatki z 21–31 maja, 1 i 5 czerwca 1910 r.;
- lapidarne, jednozdaniowe zapiski z okresu od 25 listopada 1913 r. do 30 września 1914 r.;
- trzy stosunkowo obszerne notaty z dni 1 stycznia, 3 i 9 marca 1915 r.;
- zapiski z ostatnich miesięcy życia żony, Marii z Rozwadowskich, obejmujące okres od 9 lipca do 9 listopada 1919 r.

Zachowały się także dzienniki polityka, pisane podczas I wojny światowej — m.in. cenne zapiski dokumentujące udział działaczy endeckich w Naczelnym Komitecie Narodowym.

Interesująca nas w niniejszym artykule notatka pamiętnikowa stanowi ciekawy dokument życia polityka, którego działalność publiczna dalece wykraczała poza aktywność partyjną — zaznaczała się w pracy na gruncie wielu działających ówczesnie związków i stowarzyszeń (niektóre spośród nich wydają się słabo rozpoznane przez historiografię, dlatego sporządzono nieco rozszerzone objaśnienia, zawarte w przypisach). Podejście Rozwadowskiego wydaje się zgodne ze stosowaną przez działających w Galicji endeków od lat dziewięćdziesiątych XIX w. zasadą, aby przenikać do rozmaitych, także niepolitycznych organizacji, „promieniować” ideologicznie, gromadzić zwolen-

² Notatka pamiętnikowa J. Rozwadowskiego z 10 października 1909 r., Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich (dalej: BOss.), rkps 7966/II, k. 2.

³ Odpis listu J. Rozwadowskiego do Z. Wojciechowskiego z 18 listopada 1931 r., Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, sygn. 7785, t. 5, k. 352.

ników, oddziaływać przykładem i zmierzać do ich podporządkowania celom Narodowej Demokracji. Choć w okresie objętym narracją notatki pamiątkowej ruch wszechpolski utworzył struktury jawne (zatem nie może być mowy o zbyt daleko idących poufnych machinacjach), strategia zyskiwania — tym razem otwarcie — umocowań i wpływów w związkach i stowarzyszeniach z pewnością nie straciła wówczas na aktualności⁴. Swego rodzaju potwierdzeniem powyższej tezy jest model działania przyjmowany przez przyszłego członka KNP w kolejnych organizacjach, a dający się łatwo wychwycić w prezentowanym niżej tekście. Będąc członkiem Wzajemnej Pomocy Ziemiaków, Towarzystwa Gospodarskiego, Galicyjskiego Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego oraz Rady Nadzorczej Banku Parcelacyjnego, polityk starał się tworzyć frakcje, władne przeforsowywać własne wnioski i blokować niepożądane inicjatywy. W wypadku niepowodzenia — braku większości, utraty decydującego wpływu na grupę, porażki w kluczowym głosowaniu — Rozwadowski gotów był nawet wycofać się z organizacji. Tkwi w tym, jak się wydaje, brak sentymentu dla tej czy innej struktury, kategorycznie pojmowany pragmatyzm, połączony z pryncypialnym stosunkiem do ideologicznych aksjomatów Narodowej Demokracji. Tendencje te stają się szczególnie wyraźne w kontekście postawy Rozwadowskiego prezentowanej w SDN i LN — w „macierzystym” środowisku politycznym był on bowiem zdyscyplinowanym członkiem, plasującym się ze swoimi poglądami i preferowanym *modus operandi* nieopodal najściślejszego jądra decyzyjnego i ideologicznego endecji⁵.

Przestrzenią szczególnie intensywnej aktywności Rozwadowskiego były organizacje ziemiańskie, do których wstęp ułatwiała mu pochodzenie społeczne i sytuacja materialna. Polityk z sukcesem inicjował lub współinicjował powołanie niektórych spośród nich — jak Koła Zjazdów Rolniczych czy Towarzystwa Wzajemnej Pomocy Ziemiaków. Stosunkowo łatwo osiągał on istotne pozycje w organizacyjnych hierarchiach, co należy wiązać z jego przymiotami osobistymi — talentem organizacyjnym⁶ i koncyliacyjnością, lecz także odpowiednim wykształceniem — wiedzą prawniczą i ekonomiczną. Uwagę przykuwa pracowitość działacza, który godził liczne obowiązki partyjne, pracę w związkach i towarzystwach z gospodarowaniem w majątku Hładki, współzarządzaniem majątkiem Babin oraz pracą na uniwersytecie i — od 1909 r. — w Banku Ziemskim.

⁴ Por. list S. Grabskiego do J. Rozwadowskiego z 1908 r., BOss., rkps. 7998/II, k. 277.

⁵ Najbardziej znaczącym przykładem tej postawy było poparcie przez Rozwadowskiego orientacji „na Rosję” podczas ostatnich przed I wojną światową zjazdów Rady Głównej LN w Berlinie i Wiedniu.

⁶ Por. S. Kozicki, *Pamiętnik 1876–1939*, wstęp i oprac. M. Mroczko, Słupsk 2009, s. 448.

W notatce pamiętnikowej Rozwadowski zawarł informacje o niemal wszystkich najważniejszych ośrodkach swojej aktywności publicznej w poszczególnych latach. Interesujące wydaje się jednak, że co najmniej jeden z takich ośrodków pominął — mianowicie Centralny Komitet Wyborczy, w ramach którego w latach 1902–1906 późniejszy członek KNP działał jako mąż zaufania w powiecie kałuskim⁷. Aktywność Rozwadowskiego w Komitecie przypadła na okres prób jego zreformowania i zbudowania na podstawie rozgałęzionej struktury organizacji mechanizmów wzmacniania zagrożonej polskości w Galicji Wschodniej, m.in. poprzez tworzenie Polskich Organizacji Narodowych (miało to miejsce bezpośrednio po ustaniu wielkiej fali strajków robotników rolnych — głównie ukraińskich — latem 1902 r.)⁸. Głóścicielem i promotorem tej koncepcji był wiceprezes CKW Włodzimierz Kozłowski, a do najgorętszych jej zwolenników wśród młodych ziemian podolskich zaliczał się właśnie Rozwadowski. Udział przyszłego narodowego demokracji w akcji Komitetu nie został do końca zbadany, nie ulega jednak wątpliwości, że czynnie popierał on inicjatywę Kozłowskiego, działał jako mąż zaufania w powiecie kałuskim⁹, ale też opracowywał informacje na temat stosunków narodowościowych, sytuacji gospodarczej i społecznej w powiatach Galicji Wschodniej, zebrane przez CKW w kwestionariuszach pod koniec 1902 r.¹⁰

Trudno powiedzieć, dlaczego polityk pominął we wspomnieniach swoje zaangażowanie w inicjatywę Komitetu. Wydaje się, że w momencie sporządzania notatki (ani kiedykolwiek później) nie miał powodu, aby uznawać tę część swojego dorobku w pracy obywatelskiej za kompromitującą czy niegodną zapamiętania. Dalsza działalność, już w obozie Narodowej Demokracji, była wszak na pewnym poziomie prostą kontynuacją inicjatyw podjętych przez W. Kozłowskiego i myśli, które im przyświecały. Można zatem domniemywać, że fakt członkostwa w CKW nie znalazł się w notatce pamiętnikowej przez przypadek. Jest to tym bardziej prawdopodobne, że w intencjach autora tekst nie miał być summą zdającą wyczerpująco sprawę z całego życia, lecz jedynie improwizowanym, utrwalającym następstwo najważniejszych wydarzeń dotychczasowej kariery politycznej i społecznej, wprowadzeniem do osobistych zapisków.

---

⁷ Pismo Centralnego Komitetu Przedwyborczego do Jana Rozwadowskiego z 5 stycznia 1903 r., BOss., rkps 7997/II, k. 137; pismo Centralnego Komitetu Przedwyborczego do Jana Rozwadowskiego z 21 kwietnia 1905 r., BOss., rkps 7997/II, k. 141.

⁸ M. Senczyszyn, *Galiczyjskie wybory. Działalność Centralnego Komitetu Wyborczego w Galicji Wschodniej w latach 1867–1906*, Warszawa 2014, s. 167–172.

⁹ Notatki J. Rozwadowskiego z zebrania zwołanego z powodu przyjazdu wiceprezesa CKW W. Kozłowskiego w Kałuszu, 20 grudnia 1902 r., BOss., rkps 7997/II, k. 117–135; *Zjazdy powiatowe*, „Gazeta Narodowa” 1902, nr 312, s. 1.

¹⁰ M. Senczyszyn, *op. cit.*, s. 169.

Pisownia wyrazów użytych w tekście oraz interpunkcja zostały odpowiednio zmodernizowane i dostosowane.

Notatka pamiętnikowa Jana Rozwadowskiego z 10 października 1909 r., Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, rkps 7966/II, k. 1–7.

Lwów, 10 października 1909

Od czasu kiedy w styczniu 1896 przestałem pisać dziennik, a zwłaszcza od czasu kiedy powróciwszy z Niemiec¹¹ i osiadłszy w r. 1901 we Lwowie, zacząłem brać pewien udział w publicznym życiu, zbyt wiele ciekawych przeżyłem zdarzeń, niespodziewanych przeobrażeń i ukształtowań stosunków, zbyt wielu znałem zajmujących ludzi i słyszałem od nich zdań, zapatrywań i sądów, ażeby nie żałować, że dziennika stale nie prowadziłem.

Wybrany z końcem r. 1908 do Dyrekcji Galicyjskiego Banku Ziemskiego w Łańcucie¹² i objąwszy z początkiem maja b.r. urzędowanie jako kierownik świeżo utworzonej filii tego Banku we Lwowie¹³, spędziłem całe lato w mieście, mieszkając tu sam, przeważnie w hotelu, i dojeżdżając do rodziny i do gospodarstwa w Hładkach¹⁴ tylko na niedziele oraz na 12 dni w czasie

¹¹ Jan Rozwadowski przebywał w Niemczech w latach 1899–1900; studiował ekonomię polityczną na uniwersytetach w Halle, Lipsku i Berlinie. W 1900 r. zajmował się zagadnieniem kolonizacji pruskiej w Poznańskim, czego efektem była praca *Parcelacja wielkiej własności w świetle postępowania pruskiej instytucji pośredniczących* (Lwów 1903) oraz broszura *Parcelacja większej własności w Prusiech* (Lwów 1901).

¹² Bank Ziemski w Łańcucie powstał z inicjatywy posła na Sejm Krajowy Bolesława Żardeckiego (formalnie zaś Towarzystwa Kółek Rolniczych w Łańcucie) w 1905 r. jako instytucja mająca na celu m.in. tworzenie „żywnych gospodarstw średnich rozmiarów”, pomoc przy przeprowadzaniu restrukturyzacji zadłużonych majątków, dostarczanie kredytu, komasację gruntów i wykonywanie korzystnej (z punktu widzenia ekonomicznego i narodowego) parcelacji — *Bank ziemski w Łańcucie*, „Nowa Reforma” 1905, nr 170, s. 3; *Wiadomości bieżące*, „Słowo Polskie” 1905, nr 344, s. 7; ogłoszenie o pierwszym walnym zgromadzeniu członków Banku Ziemskiego w Łańcucie 16 grudnia 1905 r., Archiwum Dzikowskie Tarnowskich — Archiwum Państwowe w Krakowie, syg. 869, k. 3. Warto zauważyć, że Galicyjski Bank Ziemski w Łańcucie nie cieszył się dotąd zainteresowaniem badaczy, o czym świadczy brak wzmianek o nim w literaturze naukowej (np. w *Słowniku historycznym bankowości polskiej do 1939 roku* Wojciecha Morawskiego).

¹³ Por. *Filia gal. Banku ziemskiego we Lwowie*, „Gazeta Lwowska” 1909, nr 142, s. 3. Praca Jana Rozwadowskiego w Galicyjskim Banku Ziemskim nie polegała wyłącznie na zarządzaniu jego lwowską filią. Polityk miał wpływ na założenia programowe instytucji — jego praca *Obrona ziemi* (w zmodyfikowanej formie opublikowana książkowo w 1912 r.) stała się programem działania banku.

¹⁴ Majątek należący do żony Jana Rozwadowskiego — Marii, znajdujący się w odległości 17 km od Tarnopola, obejmujący powierzchnię 670 morgów; w Hładkach Rozwadowscy

młócenia zboża z początkiem września. Najdalej za dwa tygodnie ma się do Lwowa sprowadzić Malusia¹⁵ z dziećmi po czteroletnim naszym pobycie w Hładkach i odtąd spodziewam się wieść tutaj życie bardziej uregulowane i o stałym trybie.

Wobec tego może znów zdołam powrócić do pisania dziennika, chociażby tylko w kronikarskiej formie, odmiennej niż dawniej[j], z pominięciem osobistych spraw, uczuć, rozmyślań, a z uwzględnieniem przeważnym rozwoju życia publicznego, odnoszących się doń zdarzeń, zdań, spostrzeżeń. W przeszłość sięgać nie będę. Bezpowrotnie uleciało z pamięci mnóstwo szczegółów z narad i prac przeróżnych, w których brałem udział, z których wspomnę najważniejsze.

W latach 1901–1903 byłem uczestnikiem i poniekąd sekretarzem zebrań poniedziałkowych, urządzanych co dwa tygodnie przez prof. Ochenkowskiego¹⁶, a poświęconych przeważnie sprawie ruskiej tudzież sprawie przemysłu krajowego.

W r. 1902 w jesieni rozpocząłem zbieranie materiałów do opracowania poglądu na strajk rolny, urządzony w tym roku przez Rusinów¹⁷. Rezultatem tej pracy była rozprawa pt. *Ruskie bezrobocie*¹⁸ i prace nad założeniem, naj-

mieszkali w latach 1905–1909, w czerwcu zaś 1907 r. gospodarstwo „zostało odebrane z długoletniej żydowskiej dzierżawy” — zaproszenie na zjazd rolny w Hładkach 29 czerwca 1909 r., BOss., rkps 7999/II, t. 1, k. 292.

¹⁵ Maria Jordan-Rozwadowska z Rozwadowskich (1874–1919) — ziemianka, właścicielka majątku Hładki w powiecie tarnopolskim, działaczka społeczna; przewodnicząca I Lwowskiego Koła Ziemianek, członkini Związku Ziemianek Małopolski Wschodniej oraz redakcji miesięcznika „Ziemianka Polska” (1912–1914). Podczas I wojny światowej mieszkała wraz z dziećmi w Szwajcarii, później w Paryżu. Żona Jana Emanuela Rozwadowskiego (którego była kuzynką — łączyło ich pokrewieństwo 6. stopnia) od 1896 r.

¹⁶ Władysław Ochenkowski (1840–1908) — ekonomista; rektor Uniwersytetu Lwowskiego, wykładowca na uniwersytetach w Jenie, Münsterze i Lwowie; autor m.in. cenionych prac o historii gospodarczej i ekonomii Anglii; pierwszy przewodniczący zarządu Towarzystwa Szkoły Nauk Politycznych we Lwowie. Na bliższe relacje W. Ochenkowskiego i J. Rozwadowskiego wskazuje fakt, że autor *Ruskiego bezrobocia* wystąpił na pogrzebie profesora z mową żałobną. Zob. *Pogrzeb ś.p. Ochenkowskiego w Kalnikowie*, „Słowo Polskie” 1908, nr 223, s. 1.

¹⁷ Strajk (w głównej mierze) ukraińskich robotników rolnych, trwający od czerwca do sierpnia 1902 r., objął 28 powiatów Galicji Wschodniej. Jego uczestnicy występowali z postulatami zwiększenia płac dla zatrudnionych sezonowo chłopów, ograniczenia czasu pracy, dostępu do serwitutów, pojawiały się też żądania natury politycznej — podziału Galicji na część polską i ukraińską oraz równych praw wyborczych. Wydarzenie silnie zantagonizowało polskich właścicieli ziemskich i ukraińskich włościan, stając się jednym z głównych akordów konfliktu narodowościowego, który na początku XX w. rozgorzał w Galicji z nową siłą. Dla obozu Narodowej Demokracji strajk stał się bodźcem do wzmożenia prac organizacyjnych i bardzo istotnym czynnikiem powodzenia projektu utworzenia jawnego ugrupowania, oparte- go na szerokiej bazie społecznej.

¹⁸ J. Rozwadowski, *Ruskie bezrobocie w r. 1902. Uwagi o jego terenie*, Lwów 1904.

pierw niefortunnej Wzajemnej Pomocy Ziemiań¹⁹, później w r. 1908 Związku Ziemiań²⁰. Byłem członkiem Rady Nadzorczej Wzajemnej Pomocy, w której dążyłem do oparcia tej instytucji na żywotniejszych podstawach, a pozostawszy w mniejszości, głównie skutkiem opozycji Tad[eusza] Skalkowskiego²¹, i widząc niemożność rozwoju towarzystwa, wystąpiłem po pewnym czasie z Rady, towarzystwo zaś niedawno zlikwidowa[n]o. W Związku Ziemiań należę dotychczas do rady Nadzorczej i Wydziału wykonawczego.

Pouczony doświadczeniem nabytym we Wzaj[emnej] Pomocy Ziemiań zawiązałem w styczniu 1905 złożone z 10 członków Koło Zjazdów Rolniczych²², którego zostałem sekretarzem, a które po dwuletniej pracy zamieniłem w kwietniu 1907 w towarzystwo: Zjednoczone Koła Zjazdów Rol-

¹⁹ Wzajemna Pomoc Ziemiań — stowarzyszenie gospodarcze, założone w listopadzie 1904 r. przez ziemiań wschodniogalicyskich. Do celów statutowych organizacji należało „udzielanie członkom swoim wszelkiej pomocy dla utrzymania i rozwoju ich gospodarstw rolnych”, dostarczanie im kredytu (na cele zgodne ze statutem), przeprowadzanie parcelacji, pośredniczenie w interesach, doradztwo w sprawach „administracyjnych i gospodarczych”, a także „dążenie do poprawy ekonomicznych stosunków członków przez zachętę do umiejętnej pracy i oszczędności, budzenie i utrzymywanie solidarności, oraz przestrzeganie racjonalnego zarządu majątkiem” — *Towarzystwo wzajemnej pomocy ziemiań*, „Słowo Polskie” 1904, nr 515, s. 5; *Ratowanie Ziemi*, „Dziennik Polski” 1904, nr 514, s. 1.

²⁰ Związek Ziemiań we Lwowie — stowarzyszenie gospodarczo-zarobkowe działające w latach 1908–1914, utworzone z inicjatywy Galicyjskiego Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego. Głównym celem stowarzyszenia było prawne, organizacyjne i finansowe wspieranie średniej i dużej polskiej własności ziemskiej w Galicji. W 1914 r. Związek, chcąc rozwinąć i poszerzyć swoją działalność, przekształcił się w towarzystwo akcyjne. Jan Rozwadowski należał do ścisłego kierownictwa „pierwszego” Związku Ziemiań; jego pozycja w „drugim” najprawdopodobniej również była wysoka, o czym świadczy wymienienie jego nazwiska w statucie nowo tworzonego towarzystwa akcyjnego wśród 17 osób, którym rząd Austro-Węgier przyznał koncesję na tworzenie nowej instytucji — papiery Związku Ziemiań we Lwowie, BOss., rkps 8001/II, cz. I, k. 1, 41, 43, 59–61, 85, 89.

²¹ Tadeusz Skalkowski (1845–1909) — prawnik, publicysta i polityk, uczestnik powstania styczniowego; poseł na Sejm Krajowy.

²² Powołaniu Koła Zjazdów Rolniczych towarzyszyła konstatacja braku organizacji rolnictwa w Galicji, tzn. braku centralnej instytucji kierowniczej oraz wyspecjalizowanych i prężnie działających „spółek specjalnych”, koncentrujących wysiłki rolników zainteresowanych realizacją konkretnych celów. Koło powołane przez Rozwadowskiego (fakt osobistej, sprawczej roli polityka przy powoływaniu organizacji został odnotowany w międzywojennej publikacji *Organizacje ziemiańskie na ziemiach polskich*, oprac. kom. red. J. Pleszczyński *et al.*, Warszawa 1929, s. 85) stawiało przed sobą zadanie urządzania periodycznych zjazdów, odbywających się kolejno w majątkach wszystkich członków (większych właścicieli ziemskich), poznawania specyfiki gospodarstw, organizowania prelekcji i dyskusji na temat doskonalenia metod gospodarowania i zwiększania dochodowości działalności rolniczej. Organizacja działała w ten sposób na rzecz integracji ziemiań, wytwarzania pomiędzy nimi więzi i uświadomienia wspólnoty interesów — brudnopis artykułu Jana Rozwadowskiego do czasopisma „Rachmistrz Gospodarczy” z 1906 r., BOss., rkps 7999/II, t. 1, k. 133–157. Do czasu rozszerzenia formuły organizacji i utworzenia Towarzystwa w 1907 r. odbyło się sześć zjazdów

nicznych²³, których to kół było zrazu pięć, obecnie zaś jest siedem z liczbą około 70 członków. Prace i rozwój zarówno Koła, jak potem Zjednoczonych Kół, których jestem generalnym sekretarzem, są streszczone w specjalnych księgach protokołów. Zjednoczone Koła uzyskały decydujący wpływ na Radach Ogólnych Tow[arzystwa] Gospodarskiego²⁴ i decydowały w ostatnich dwóch latach o wyborze członków Komitetu i Prezydium²⁵.

Od r. 1904 byłem członkiem Rady Powiatowej w Kałuszu²⁶ oraz delegatem z Kałusza do Gal[icyjskiego] Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego²⁷.

Koła Zjazdów Rolniczych — program szóstego zjazdu rolniczego w Hładkach, BOss., rkps 7999/II, t. 1, k. 191–192.

²³ Zasadniczy cel Koła Zjazdów Rolniczych, a zatem „oddziaływanie na rozwój krajowego rolnictwa przez pielęgnowanie jednolitości w działaniu i łączności wśród większych gospodarzy rolnych” po utworzeniu towarzystwa Zjednoczonych Kół pozostał niezmienny, jednak rozwój organizacji: poziomy (tworzenie kolejnych kół, których w 1913 r. było już 10) i pionowy (uformowanie instytucji Rady Głównej, Zjazdu Ogólnego, Sądu Zjednoczonych Kół i Komisji Sprawdzającej), zwiększenie jej liczebności i wzmocnienie zaplecza finansowego skutkowało pojawieniem się nowych celów.

²⁴ Galicyjskie Towarzystwo Gospodarskie we Lwowie powstało w 1845 r.; jego „celem [...] [było — P.R.] podniesienie krajowego gospodarstwa wiejskiego, chowu bydła, niemniej ogrodnictwa, pszczelnictwa, leśnictwa itd.”; towarzystwo działało, przydzielając środki z państwowych subwencji, lecz także poprzez przyznawanie nagród, nauczanie, gromadzenie literatury fachowej, wydawanie pism (np. czasopisma „Rolnik”), organizowanie wystaw — *Szematyzm Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkiem Księstwem Krakowskim na rok 1904*, Lwów 1904, s. 821. Jan Rozwadowski należał do Towarzystwa Gospodarczego od 1902 r.

²⁵ Wyrazem dużych możliwości członków Zjednoczonych Kół Zjazdów Rolniczych we lwowskim Towarzystwie Gospodarskim była zapewne obecność Jana Rozwadowskiego od 1910 r. w komitecie tej organizacji oraz jego wybór na stanowisko jej wiceprezesa w 1912 r. — wycinek prasowy informujący o wyborze J. Rozwadowskiego i M. Lisowieckiego na stanowiska wiceprezesów Galicyjskiego Towarzystwa Gospodarskiego we Lwowie, BOss., rkps 7965/II, k. 9.

²⁶ Według roczników *Szematyzmu Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkiem Księstwem Krakowskim* za lata 1904–1914 Jan Rozwadowski zasiadał w kałuskiej Radzie Powiatowej dopiero od 1905 r. Jej członkiem z „grupy większej posiadłości” pozostał do wybuchu I wojny światowej.

²⁷ Galicyjskie Towarzystwo Kredytowe Ziemskie — instytucja finansowa, istniejąca od 1843 r.; jego celem było „dostarczanie kapitałów pod warunkami umiarkowanymi, przez wydawanie pożyczek w listach zastawnych na hipotekę ich majątności ziemskich, pod [...] gwarancją solidarną wszystkich właścicieli dóbr, którzy do Towarzystwa przystąpili” — *Statuta galicyjskiego Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego*, Lwów 1912, s. 5. Jan Rozwadowski zasiadał w GTKZ do wybuchu I wojny światowej jako członek wydziału okręgowego Kałusz — Dolina (od 1904 r.) oraz, równocześnie, jako delegat tego wydziału do Ogólnego Zgromadzenia Towarzystwa (od 1905 r.). Zob. roczniki *Szematyzmu Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkiem Księstwem Krakowskim* za lata 1904–191; por. W. Ostrożyński, *Towarzystwo Kredytowe Ziemskie, jego powstanie i półwiekowy rozwój*, Lwów 1892; T. Skalkowski, *Towarzystwa kredytowe ziemskie w ziemiach polskich. Szkic historyczny*, Lwów 1892, s. 49–64.

W tym Towarzystwie zawiązałem przy pomocy Kazimierza Obertyńskiego²⁸ i Stan[isława] Ujejskiego²⁹ klub, obejmujący prawie połowę delegatów, którego zostałem sekretarzem. Klub ten solidarnym występowaniem decydował kilka razy o wyborach, w kwestiach jednak podrzędnego znaczenia. W ostatnim roku, gdy po Winnickim³⁰ objął prezesurę klubu Włodz[imierz] Kozłowski³¹, wkradło się weń pewne rozprzężenie, tak że wolałem zeń wystąpić, ażeby zawiązać mniejszy klub złożony z samych członków Zj[ednoczonych] Kół.

W styczniu r. 1904 zawiązało się w Galicji Stronnictwo Demokratyczno-Narodowe, którego olbrzymi, niespodziewany rozwój był, i jest jeszcze ciągle, najważniejszym zjawiskiem w dziejach naszych na początku 20. wieku. Od pierwszej chwili byłem członkiem jego Komisji Programowej i Organizacyjnej (Dmowski³² proponował mnie na referenta programu, którym potem został Próchnicki), później zaś Komitetu Głównego i Komitetu Wykonawczego, w które się ona zamieniła³³. Mieszkając od października 1905 w Hładkach, przyjeżdżałem jednak na posiedzenia Komitetu Wykonawczego co tydzień lub dwa tygodnie. Ważniejszą rolę w Stronnictwie odegrałem dwa razy, raz formując projekt reformy wyborczej sejmowej i referując go jako refe-

---

²⁸ Kazimierz Obertyński (1842–1926) — ziemianin, polityk i działacz społeczny, uczestnik powstania styczniowego; członek Wzajemnej Pomocy Ziemian i Galicyjskiego Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego; poseł na Sejm Krajowy i do Rady Państwa.

²⁹ Stanisław Ujejski — ziemianin, właściciel Zacisza w powiecie husiatyńskim; członek rady powiatowej w Husiatynie, Galicyjskiego Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego, Towarzystwa Gospodarskiego we Lwowie; prezes Koła Zjazdów Rolniczych i Koła I Zjednoczonych Kół Zjazdów Rolniczych.

³⁰ Kazimierz Winnicki — ziemianin; członek rady powiatowej w Żydaczowie, prezes wydziału okręgu żydaczowskiego Galicyjskiego Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego, członek Towarzystwa Gospodarskiego.

³¹ Włodzimierz Kozłowski (1858–1917) — prawnik, polityk; prezes Centralnego Komitetu Wyborczego; członek obozu konserwatystów wschodniogalicyskich; poseł na Sejm Krajowy i do Rady Państwa.

³² Roman Dmowski (1864–1939) — polityk, publicysta, pisarz polityczny, jeden z trzech, obok Jana Ludwika Popławskiego i Zygmunta Balickiego, przywódców i ideologów Narodowej Demokracji; współtwórca Ligi Narodowej, poseł do rosyjskiej Dumy, w II RP delegat Polski na konferencję paryską w 1919 r., Minister Spraw Zagranicznych, prezes Wielkiej Rady Obozu Wielkiej Polski i członek Stronnictwa Narodowego, poseł; opublikował m.in. *Myśli nowoczesnego Polaka*, Lwów 1904.

³³ Jak informuje jedno ze źródeł, Jan Rozwadowski należał do „pierwszych pięciu inicjatorów założenia organizacji” SDN w Galicji — *Nad trumną śp. Jana Jordan Rozwadowskiego*, „Kurjer Lwowski” 1935, nr 78a, s. 5. Z całą pewnością od stycznia 1904 r. brał on aktywny udział w pracach przygotowawczych nad powołaniem stronnictwa, na co wskazuje zachowana korespondencja. Zob. BOss., rkps 7998, k. 295–311, 579, 593–595.

rent mniejszości Komitetu na zjeździe w styczniu 1906³⁴, który ten projekt uchwalił³⁵. Był to pierwszy projekt reformy, który Stronnictwo zmieniło dopiero w czasie sejm w r. 1908. Drugi raz, dając inicjatywę i przeprowadzając na Komitecie Głównym w styczniu 1908 usunięcie się członków stronnictwa zasiadających w Radzie Narodowej (byli nimi Biega³⁶, Próchnicki³⁷, Pawlikowski³⁸, Gold³⁹, Schätzel⁴⁰ i ja) od obrad Rady Narodowej nad wyborami sejmowymi⁴¹.

³⁴ W zdaniu tym doszło, jak się wydaje, do kontaminacji dwóch wydarzeń: tzw. II zjazdu SDN, który miał miejsce 8–9 grudnia 1905 r., oraz posiedzenia Komisji Administracyjnej Sejmu Krajowego z 23 listopada 1905 r., podczas którego Stanisław Głabiński, występujący jako referent mniejszości, przedstawił projekt zmian w ordynacji wyborczej — dokument ten został wówczas przez komisję przyjęty. Zob. J. Buszko, *Sejmowa reforma wyborcza w Galicji 1905–1914*, Warszawa 1956, s. 46.

³⁵ Analiza materiałów źródłowych pozwala domniemywać, że projekt opracowany przez Rozwadowskiego był tożsamy z projektem reformy wyborczej, który w literaturze przedmiotu uchodzi za dokument autorstwa Stanisława Głabińskiego. Autor notatki pamiętnikowej mógł zatem przygotować projekt reformy wyborczej (zob. list Z. Próchnickiego do J. Rozwadowskiego z 14 listopada 1905 r., BOss., rkps 7998, s. 605–609), zaakceptowany przez krąg kierowniczy ND w Galicji, który następnie Głabiński przedstawił z sukcesem podczas obrad Sejmu Krajowego, a później, w trakcie II zjazdu SDN, Rozwadowski zreferował uczestnikom jego szczegółowe założenia.

³⁶ Stanisław Biega (1862–1923) — urzędnik skarbowy, działacz społeczny i polityk; redaktor m.in. „Słowa Polskiego” i „Gazety Warszawskiej”; członek LN i SDN w Galicji.

³⁷ Zdzisław Próchnicki (1875–1939) — prawnik, publicysta i polityk; członek Wydziału Szkoły Nauk Politycznych, Towarzystwa Szkoły Ludowej; członek LN i SDN w Galicji, w II RP w Związku Ludowo-Narodowym, OWP i SN.

³⁸ Jan Gwalbert Pawlikowski (1860–1939) — ziemianin, literaturoznawca, polityk; m.in. prezes Związku Naukowo-Literackiego, prezes Rady Nadzorczej Banku Parcelacyjnego; członek LN, jeden z założycieli i prezes SDN w Galicji, członek Galicyjskiej Rady Narodowej, w II RP w ZLN i SN.

³⁹ Józef Gold (1864–1929) — lekarz i polityk; członek SDN, poseł do Rady Państwa, członek Galicyjskiej Rady Narodowej i Unii Demokratycznej; w 1911 r. wystąpił z SDN w związku z nasileniem się w środowiskach endeckich tendencji antysemitycznych.

⁴⁰ Stanisław Schätzel (1855–1942) — prawnik i adwokat, działacz samorządowy, polityk; zasiadał m.in. w Galicyjskim Towarzystwie Gospodarczym, Towarzystwie Szkoły Ludowej i „Sokole”; członek SDN, poseł na Sejm Krajowy, członek Centralnego Komitetu Wyborczego i Galicyjskiej Rady Narodowej; z SDN wystąpił w 1912 r.

⁴¹ Według Adama Wątor koncepcja usunięcia się przedstawicieli SDN z przedwyborczych prac Rady Narodowej wyszła od Stanisława Grabskiego — *idem*, *Narodowa Demokracja w Galicji do 1918 roku*, Szczecin 2002, s. 240–241; *idem*, *Galicyjska Rada Narodowa w latach 1907–1914. Z dziejów instytucji obywatelskiej*, Szczecin 2000, s. 73–76. Por. projekt wniosku do Prezydium Rady Narodowej, BOss., rkps 7998, k. 473–475.

W sprawach Organizacji⁴² jeździłem w styczniu 1908 do Warszawy (gdzie byłem na miesiąc przed jego śmiercią u Jana Popławskiego⁴³), a w styczniu 1909 do Krakowa na Zjazdy Trójzaborowe⁴⁴. Na zjeździe w Krakowie byłem wyznaczony na jednego z dwóch przewodniczących i jako taki prowadziłem część obrad nad stanowiskiem Koła Polskiego w Dumie i ewentualnym złożeniu mandatów przez jego członków⁴⁵. Od r. 1908 jestem członkiem i sekretarzem Komitetu Krajowego.

Byłem mężem zaufania Stronnictwa na powiat tarnopolski i brałem udział w pracach tamtejszego Komitetu⁴⁶.

W latach 1902–1905 byłem członkiem Rady Nadzorczej Banku Parcelacyjnego⁴⁷ i prowadziłem w niej walkę przeciw ruskim parcelacjom, razem z Pawlikowskim, Popławskim i Domagalskim⁴⁸, a przeciw Stapińskiemu⁴⁹, Sołowijowi⁵⁰ oraz ich ludziom. Dwa razy pełniłem funkcję członka Komisji Rewizyjnej Rady Nadzorczej i przedstawiłem Radzie, zwłaszcza w referacie z r. 1905, mnóstwo stron ujemnych w postępowaniu Zarządu. Zaraz potem przygotowałem i poprowadziłem kampanię dążącą do opanowania Banku

⁴² Chodzi o Ligę Narodową.

⁴³ Jan Ludwik Popławski (1854–1908) — publicysta i polityk; jeden z trzech, obok Romana Dmowskiego i Zygmunta Balickiego, przywódców i ideologów Narodowej Demokracji; działał m.in. w Związku Naukowo-Literackim, Szkole Nauk Politycznych, Towarzystwie Szkoły Ludowej, Banku Parcelacyjnym; redaktor m.in. „Przeglądu Wszechpolskiego”, „Pola-ka” i „Słowa Polskiego”; członek Ligi Polskiej i LN, inicjator powstania SDN w Galicji.

⁴⁴ Krótki opis krakowskiego Zjazdu Rady Głównej Ligi Narodowej na początku 1909 r. zawarł we wspomnieniach Zdzisław Próchnicki, potwierdzając też udział w nim Jana Rozwadowskiego. Por. *idem, Relacja Zdzisława Próchnickiego (o Lidze Narodowej)*, [w:] *Liga Narodowa (1893–1928). Wybór relacji*, wyb., wstęp i oprac. T. Sikorski, A. Wątor, Warszawa 2015, s. 185–186.

⁴⁵ Por. *ibidem*.

⁴⁶ W spuściźnie Jana Rozwadowskiego można znaleźć wiele dokumentów świadczących o jego zaangażowaniu w prace komórki SDN w Tarnopolu; będąc mężem zaufania, członkiem Komitetu Głównego i Komitetu Wykonawczego SDN, polityk odgrywał rolę lokalnego lidera, lecz także pośrednika pomiędzy władzami Stronnictwa a tarnopolskim Komitetem.

⁴⁷ Bank Parcelacyjny — stowarzyszenie kredytowe, założone w 1899 r. w celu ułatwienia ludności chłopskiej nabywania ziemi, uzyskiwanej drogą parcelacji większych majątków. Pod koniec pierwszej dekady XX w. Bank był bliski bankructwa, dzięki pomocy państwa został jednak rozwiązany bez poważniejszych strat po stronie klientów. Zob. M. Bobrzyński, *Z moich pamiętników*, t. 1, oprac. A. Galos, Wrocław 2006, s. 264–273.

⁴⁸ Ignacy Domagalski (1860–1928) — działacz społeczny, polityk; współzałożyciel i kierownik Towarzystwa Wydawniczego we Lwowie; członek Związku Młodzieży Polskiej „Zet”, LN i SDN.

⁴⁹ Jan Stapiński (1867–1946) — polityk, publicysta; redaktor „Przyjaciela Ludu”; przywódca galicyjskiego Stronnictwa Ludowego (od 1903 r. Polskiego Stronnictwa Ludowego), poseł do galicyjskiego Sejmu Krajowego i wiedeńskiej Rady Państwa.

⁵⁰ Tadeusz Sołowij (1857–1912) — prawnik, adwokat lwowski; radca prawny Banku Krajowego Galicji, współzałożyciel, akcjonariusz i syndyk Banku Parcelacyjnego.

Parcylacyjnego i zwalczającą wybór Sołowija do Rady Nadzorczej. Kampanię tę przegrałem na Ogólnym Zgromadzeniu w marcu 1905, które trwało od 4 po poł[udniu] do 3 w nocy, a na którym rozstrzygnęło 200 chłopów wpisanych do towarzystwa przez Stapińskiego w ciągu dwóch ostatnich dni⁵¹. W r. 1906 już mnie do Rady Nadzorczej nie wybrano, a w r. 1907 został z niej usunięty także pierwszy prezes Banku Pawlikowski po poprzednim jeszcze usunięciu Domagalskiego i Popławskiego.

W ciągu tych samych lat byłem członkiem Zarządu, wiceprezesem, a wreszcie skarbnikiem założonej przez Wład[ysława] Studnickiego⁵² Szkoły Nauk Politycznych⁵³, która po wyjeździe Studnickiego w r. 1905 do Królestwa przestała w rzeczywistości istnieć⁵⁴.

---

⁵¹ Opisane zgromadzenie miało miejsce 30–31 marca 1905 r. W dyskusji narodowi demokraci podjęli kwestię zdecydowanej przewagi chłopów ukraińskich w gronie nabywców parcel w Galicji Wschodniej oraz zaproponowali przyjęcie wniosku do władz Banku, aby przynajmniej połowa gruntów sprzedawana była polskim włościanom. Stapiński zaproponował odrzucenie wniosku i wygrał głosowanie 411 do 206. Następnie większość przegłosowała swoich kandydatów do rady nadzorczej (wybrany został m.in. deklarujący narodowość ukraińską Tadeusz Sołowij) i komisji rewizyjnej. Zob. — *Bank parcelacyjny*, „Słowo Polskie” 1905, nr 153, s. 4–5; B. Kryczyński, *Zamiast pożytku — szkoda*, „Gazeta Narodowa” 1905, nr 76, s. 1; por. S. Rymar, *Wspomnienia z lat 1886–1919*, akta Stanisława Rymara, Archiwum Akt Nowych w Warszawie, sygn. 3, k. 82; T. Sołowij, *W obronie Banku parcelacyjnego*, Lwów 1905.

⁵² Władysław Gizbert-Studnicki (1867–1953) — publicysta i polityk niepodległościowy; założyciel Szkoły Nauk Politycznych; był związany kolejno z ruchem socjalistycznym, ludowym i narodowym.

⁵³ Do Zarządu Towarzystwa Szkoły Nauk Politycznych Rozwadowski wszedł w pierwszym roku jego istnienia w wyniku kooptacji po rezygnacji Władysława Wąsowicza. 3 grudnia 1903 r. został wiceprzewodniczącym organizacji, do Zarządu wybrano go również rok i dwa lata później, kiedy to przyjął funkcję skarbnika. Jako wykładowca Rozwadowski uczestniczył w II kursie Szkoły Nauk Politycznych (luty–marzec 1903), wygłaszając pięć prelekcji na temat parcelacji większej własności ziemskiej, będących częścią bloku wykładów pt. *Kwestia agrarna ze szczególnym uwzględnieniem stosunków polskich*. Ponadto należał do komisji statystycznej, powołanej przez Zarząd SNP, mającej na celu opracowanie i wydanie statystyki ziem polskich. Projekt ten, na skutek wyjazdu z Galicji Władysława Studnickiego, nie został zrealizowany — S. Dobrowolski, *Szkoła Nauk Politycznych we Lwowie w latach 1902–1906*, „Studia Historyczne” 1998, z. 3, s. 349–363; W. Studnicki, *Z przeżyć i walk*, Komorów 2009, s. 81–83; papiery związane z działalnością J.G. Pawlikowskiego w Szkole Nauk Politycznych we Lwowie 1903–1907, Lwowska Naukowa Biblioteka im. W. Stefanyka NAN Ukrainy, fond 76.

⁵⁴ Szkoła Nauk Politycznych działała do 1906 r. (w niektórych pracach pojawia się informacją, jakoby Szkoła funkcjonowała do 1912 r.; por. S.M. Brzozowski, R. Skręt, *Jan Gwałbert Pawlikowski*, [hasło w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 25, Kraków 1980, s. 438). Związek przyczynowy, który w wypowiedzi Rozwadowskiego łączy wyjazd z Galicji W. Studnickiego i zamknięcie lwowskiej placówki, można odnaleźć również w pamiętniku Studnickiego, który pisał: „Byłem kołem rozpędowym [SNP] [...]. Po mym wyjeździe Szkoła Nauk Politycznych

W latach 1904–05 uczęszczałem na zajmujące zebrania polityczne u arcybiskupa Teodorowicza⁵⁵, na których referentami bywali Steczkowski⁵⁶, Smarzewski⁵⁷, Zygmunt Balicki⁵⁸, Ochenkowski, Włodz[imierz] Kozłowski.

Z końcem r. 1902 wydałem książkę o parcelacji w Prusach⁵⁹, na podstawie której habilitowałem się z początkiem r. 1905, wypowiadając wykład habilitacyjny o „Istocie pojęcia gospodarstwa”⁶⁰. W kursie 1906/7 wykładałem na uniwersytecie zagraniczną politykę handlową⁶¹.

W jesieni r. 1908 zawiązałem w powiecie tarnopolskim Podolski Związek Hodowców Mlecznego Bydła Czarno-Srokatego Pełnej Krwi z Fryzji Holenderskiej⁶², który sprowadził z Holandii 50 krów i 5 buhajów i stał się pierw-

---

funkcjonowała jeszcze kilka miesięcy, ale było to już ciało bez duszy i zamarło” — *idem*, *op. cit.*, s. 83.

⁵⁵ Józef Teodorowicz (1865–1938) — duchowny katolicki, polityk; w latach 1902–1938 arcybiskup lwowski obrządku ormiańskiego; członek LN, poseł (wirylista) do galicyjskiego Sejmu Krajowego i Rady Państwa, w II RP poseł i senator. Na temat wspomnianych przez J. Rozwadowskiego spotkań brak wzmianek w tekstach biograficznych poświęconych Teodorowiczowi; zob. np. S. Gawlik, *Życie i działalność ks. Abpa Józefa T. Teodorowicza*, Kraków-Warszawa-Struga 1988; R. Król-Mazur, *Działalność polityczna abp. Józefa Teofila Teodorowicza w latach 1888–1923*, Kraków 2013.

⁵⁶ Jan Kanty Steczkowski (1862–1929) — adwokat, finansista i polityk; członek wielu organizacji finansowych w Galicji, dyrektor Banku Krajowego; działacz Stronnictwa Prawicy Narodowej, w 1918 r. premier rządu Rady Regencyjnej.

⁵⁷ Tadeusz Smarzewski (1857–1938) — publicysta, inżynier; właściciel dóbr Kobyła w powiecie Dobrowody.

⁵⁸ Zygmunt Balicki (1858–1916) — socjolog, publicysta i polityk; jeden z trzech, obok Romana Dmowskiego i Jana Ludwika Popławskiego, przywódców i ideologów Narodowej Demokracji; twórca Związku Młodzieży Polskiej „Zet”, współtwórca LN i SDN; autor m.in. *Egoizmu narodowego wobec etyki*, Lwów 1902.

⁵⁹ J. Rozwadowski, *Parcelacja wielkiej własności w świetle postępowania pruskich instytucji pośredniczących*, Warszawa 1903.

⁶⁰ Zob. wycinek prasowy informujący o uzyskaniu habilitacji przez Jana Rozwadowskiego, BOss., rkps 7965/II, k. 9.

⁶¹ Jako docent prywatny ekonomii politycznej na Wydziale Prawa i Umiejętności Politycznych Uniwersytetu Lwowskiego Rozwadowski pracował w latach 1906–1912.

⁶² Celem Związku było „wytworzenie w gospodarstwach jego członków obór mlecznego bydła o jak największej wydajności masła i zdolności spożytkowania karmy”, którego realizacji służyło m.in. ustanawianie wspólnych, obowiązujących wszystkich członków zasad hodowli i norm żywienia oraz ścisła kontrola hodowli — statut Podolskiego Związku Hodowców Mlecznego Bydła Czarno-Srokatego Pełnej Krwi z Fryzji Holenderskiej, BOss., rkps 8001/II, cz. II, k. 9. Zakup bydła został sfinansowany dzięki kredytowi w wysokości 60 tys. koron, udzielonego Podolskiemu Związkowi przez Związek Ziemiaków we Lwowie — pismo Związku Ziemiaków we Lwowie z 2 września 1908 r., BOss., rkps 8001/II, k. 18–19. Oprócz J. Rozwadowskiego założycielami Związku i jego członkami byli: Stefan Dębiński, Jan Gużkowski, Stefan Godlewski i Józef Jurystowski — deklaracja członkowska, BOss., rkps 8001/II, cz. II, k. 19. Utworzenie Podolskiego Związku wiązało się w pewnej mierze z obserwowanym na początku XX w. w Galicji, wywołanym przemianami gospodarczymi, wzrostem zapotrzebowania na

szym i dotąd jedynym związkiem rodowodowym oraz kontrolnym w Galicji Wschodniej⁶³. Związku tego jestem prezesem i wydałem o nim broszurę z początkiem r. 1909⁶⁴.

Dziś samo wyliczanie, sam suchy szkielet zajął 5 stron pisma, a ileż w tym było życia, zdarzeń, usiłowań, walk, powodzeń i niepowodzeń, które w znacznej mierze poszły w niepamięć. Ileż rozmów ciekawych przepa-
dło z Popławskim, Ochenkowskim, Grabskim⁶⁵, Studnickim, Głębińskim⁶⁶,
Dmowskim, Pawlikowskim, Buzkiem⁶⁷, Zakrzewskim⁶⁸, Srokowskim⁶⁹
i tylu innymi. Czas już najwyższy na poprawę.

---

mleko i produkty mleczne oraz osłabieniem popytu na produkty mięsne kierunku hodowli. Tendencja ta wywołała zainteresowanie hodowlą holenderskiego bydła mlecznego — W. Pruski, *Hodowla zwierząt gospodarskich w Galicji w latach 1772–1918*, t. 2. *Okres 1882–1918*, Wrocław 1975, s. 190–193.

⁶³ Jak podaje Rozwadowski w jednym z dokumentów, Podolski Związek był wzorowany na instytucjach tego rodzaju działających w Danii, Niemczech i Szwecji — BOss., rkps 8001/II, cz. II, k. 27.

⁶⁴ Niedługo po zapisaniu powyższych słów, prawdopodobnie 9 grudnia 1909 r., Rozwadowski wystąpił ze Związku z powodu ponownego wydzierzawienia Hladek. Polityk uzyskał zgodę władz organizacji na sprzedaż 5 sztuk bydła osobie spoza Związku, pozostałe zwierzęta odsprzedał innemu członkowi organizacji — sąsiadowi i powinowatemu, Józefowi Jurystowskiemu z Kurowiec. Nowym prezesem Związku został Stefan Godlewski — szkic protokołu posiedzenia Podolskiego Związku Hodowców Bydła z 9/12 [1909?], BOss., rkps 8001/II, cz. II, k. 41, 44. Należy odnotować, że mimo braku formalnej przynależności do Związku Rozwadowski brał jeszcze udział (być może incydentalnie) w jego pracach, na co wskazują pisane jego ręką dokumenty organizacji pochodzące z 1910 i 1913 r. — BOss., rkps 8001/II, cz. II, k. 27–28, 51.

⁶⁵ Stanisław Grabski (1871–1949) — ekonomista i polityk; we wczesnej fazie kariery związany z obozem socjalistycznym; członek LN, wiceprezes i lider SDN w Galicji; zasiadał m.in. w Galicyjskiej Radzie Narodowej, Centralnym Komitecie Narodowym i Naczelnym Komitecie Narodowym, w II RP przywódca ZLN, minister wyznań religijnych i oświecenia publicznego oraz poseł.

⁶⁶ Stanisław Głębiński (1862–1941) — ekonomista i polityk; działał m.in. w „Sokole”, Towarzystwie „Ziemia Polska”, TSL, Towarzystwie Kół Rolniczych; redaktor „Gazety Narodowej”; członek LN (od 1915 r.), prezes SDN w Galicji, poseł na Sejm Krajowy, poseł i prezes Koła Polskiego w Radzie Państwa, minister kolei żelaznych w rządzie austriackim, w II RP członek ZLN i SN, minister wyznań religijnych i oświecenia publicznego, poseł.

⁶⁷ Józef Buzek (1873–1936) — statystyk, ekonomista i polityk; działał m.in. w TSL, Macierzy Szkolnej Księstwa Cieszyńskiego; publikował w „Słowie Polskim” i „Ateneum Polskim”; członek LN i SDN, poseł do Rady Państwa, w II RP poseł i senator RP, związany z PSL „Piast”; dyrektor Głównego Urzędu Statystycznego w Warszawie.

⁶⁸ Stanisław Zakrzewski (1873–1936) — historyk i polityk; prezes Towarzystwa Oświaty Ludowej; redaktor „Ateneum Polskiego”, współpracownik wielu czasopism; członek LN i SDN (prezes Komitetu Miejskiego we Lwowie), w II RP senator, redaktor „Dziennika Polskiego”, prezes Polskiego Towarzystwa Humanistycznego.

⁶⁹ Stanisław Srokowski (1872–1950) — geograf i polityk; działacz m.in. Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, TSL i TKR w Tarnopolu; członek LN i SDN, w II RP wojewoda wołyński oraz profesor UJ i UW.

Начало публичной активности политика Национально-демократической партии Польши Яна Эмануэля Розвадовского в Галиции в 1901–1909 гг.

Резюме

Ян Эмануэль Розвадовски (1872–1935) — это, несомненно, один из выдающийся политиков Национально-демократической партии Польши, но его деятельность не была до сих пор тщательно изучена. Издание дневниковой записки, охватывающей 1901–1909 годы, имеет целью представление неизученного до сих пор начала его политической карьеры в Галиции. Текст представляет широкий спектр активности землянина, ученого и деятеля, а также является свидетельством его активности в политических организациях (Национально-демократическая партия Польши), экономических (например, Кредитное земское общество, Парцеляционный банк), классовых (например, Союз земель) и в учреждениях территориального самоуправления.

The beginnings of the public activity of Jan Emanuel Rozwadowski, a National Democracy politician, in Galicia in 1901–1909

Summary

Jan Emanuel Rozwadowski (1872–1935) was undoubtedly one of National Democracy's most important politicians, whose activity is yet to be thoroughly examined. This edition of his journal from 1901–1909 is to present the beginnings of his public career in Galicia, hitherto unexplored by scholars. It explores a broad spectrum of activities of this landowner, scholar and activist, and testifies to his involvement in political organisations (National Democratic Party), economic organisations (e.g. Land Mortgage Credit Society, Parcelling Bank), class organisations (e.g. Landowners' Union) as well as local government institutions.